
STEVAN MAJSTOROVIĆ

PRAVO NA KULTURU

Pre godinu dana UNESCO je organizovao sastanak o sadržaju kulturnih prava čoveka i odgovornosti država članica u ostvarivanju tih prava. Iako su na ovom sastanku došla do izražaja različita shvatanja, ovom inicijativom je i formalno priznata jedna evolucija koja sve više menja društveno biće i status kulture. Od slobodnog izbora i privatne sfere, ona sve više postaje jedan od elemenata prava čoveka. Koncept građanskih prava se na taj način proširuje, jer se pod pojmom jednakosti građana podrazumevaju i jednakе mogućnosti za obrazovanje i lično kulturno napredovanje. Ovakve ideje prihvачene su u naprednim sredinama u kojima je shvaćeno da kultura nije samo neobavezna slobodno vremenska aktivnost, nego značajan faktor u društvenom ostvarivanju individue kao i faktor sveukupnog materijalnog i kulturnog napretka zajednice. Međutim, procesi socijalizacije kulture i obrazovanja koje podstiče savremeni razvitet vrše pritisak i na društvene strukture sa konzervativnim društvenim odnosima i zahtevaju od njih da se iz razloga samoodržanja prilagode savremenom razvoju i priznaju kulturi i obrazovanju nov status.

Izborna prava, aktivna i pasivna, pravo govora i verske slobode, sloboda štampe kao i pravo na društvenu kritiku i drugi elementi građanske konцепције demokratije nisu više pouzdano mjerilo razvijenosti demokratske svesti jedne sredine, jer čak i kad su ova prava priznata i kad se ostvaruju, postoje još uvek mnoge ekonomski i druge osnove nejednakosti, brojne prepreke u sistemu obrazovanja i kulturnog razvoja koje čine da u istoj sredini postoji više različitih kultura i podkultura na različitim kvalitativnim nivoima. Održavanje takvih razlika uprkos tehnološkom napretku savremenog sveta predstavlja svojevrstan paradoks koji se odražava u činjenici da u vremenu koje traži od pojedinca sve više znanja i sve širu kulturu još uvek značajan deo stanovništva u svetu ostaje neobrazovan i kulturno pasivan. To predstavlja izvor novih nejednakosti kao i oblik konzerviranja starih, jer postoji jaz između proglašenih demokratskih načela, s jedne, i faktičke situacije koja

---

predstavlja negaciju demokratizma, s druge strane. Danas postaje sve više jasno da prava čovjeka neizbežno moraju da obuhvate i prava na obrazovanje i kulturu. To praktično znači da jedna sredina koja želi da se legitimise kao demokratska mora da stvara i stalno unapređuje uslove u kojima će pojedinac, razvijajući svoj dar i smisao, moći sve više i sve potpunije da utiče na svoju društvenu sudbinu i da sâm stvara svoj društveni položaj. Ne deklarirani demokratski princip i demokratski dekor na fasadi društva, nego realni uslovi za napredak ličnosti predstavljaju danas merilo demokratizma jedne sredine i razvijenosti *konkretnе demokratije* u njoj. Problem prava čovjeka ne iscrpljuje se, dakle, na formalno pravnoj strani, tj. na pitanju da li jedna vlada tretira i pravo na kulturu i obrazovanje kao građansko pravo ili ne kao i kakve je ona deklarativne akte u vezi sa tim donela. To u suštini predstavlja jedan politički odnos od koga bitno zavisi praktična mogućnost konstituisanja i ostvarivanja ovih prava.

Druga bitna pretpostavka za ostvarivanje ovih prava su materijalni okviri i mogućnosti jedne sredine. Ako jedno pravo predstavlja u isto vreme i društvenu obavezu, onda je uz formalno priznanje tog prava neophodno da se obezbede i materijalni uslovi u kojima će to pravo biti realno a ne utopijsko. U tom pogledu mi smo svedoci različitog ponašanja pojedinih vlasta — dok se jedne trude da obezbede ove materijalne preduvjekte, druge se zadovoljavaju proklamovanjem demokratskih načela kulturnog razvoja i na tome ostaju.

Pravo na kulturu kao najizrazitiji element i praktični test demokratizma jedne kulturne politike kao i opšte politike ima, dakle, dve važne uslovnosti i ograničenja: politički odnos prema kulturi i obrazovanju i materijalne mogućnosti jedne sredine. Koliko su obe ove uslovnosti značajne i koliko one mogu da utiču na faktički položaj kulture i obrazovanja u jednoj sredini pokazuju dva ekstremna primera. U nekim ne razvijenim zemljama vlade dobro shvataju značaj obrazovanja i kulture kao i njihovu ulogu u opštim naporima za izvlačenje iz zaostalosti. Međutim usled činjenice da je materijalna baza uska i nerazvijena, pravo na kulturu i obrazovanje je i pored ovog razumevanja u praksi više apstraktno nego realno. S druge strane u nekim vrlo razvijenim zemljama materijalna baza je takva da je mogućnost ostvarenja ovog prava za sve članove zajednice sasvim realna, tj. ne postoje nikakve materijalne prepreke da se to pravo ostvaruje. Što je ono uprkos tome u praksi ograničeno nije kriva materijalna baza, kao u slučajevima nerazvijenih zemalja, nego politička struktura koja je ravnodušna prema socijalnim i ekonomskim nejednakostima kojima se pridružuju i kulturne nejednakosti kao i nejed-

---

nake šanse u sticanju obrazovanja. Ovde treba političkom borbom da se izvojuje ono što je materijalni razvoj već uveliko učinio mogućim, dok u nekim zemljama u razvoju koje imaju progresivne vlade materijalni razvitak treba da omogući sprovođenje ideja koje su politički već prihvачene.

Diskriminatorski politički stav prema kulturi i obrazovanju kao i materijalna nerazvijenost nisu jedini faktori koji ograničavaju ostvarivanje ovih prava. Na sastanku koji je organizovao UNESCO navođeni su i drugi, među kojima ugnjetavanje i negiranje političkih sloboda, politička kontrola i centralizam, kulturni neokolonializam, duh podražavanja i robovanja prošlosti, monopol nad sredstvima masovnih komunikacija i jednosmerno korišćenje tih sredstava itd. Postoji opšta saglasnost da kultura treba da postane svojina svih ljudi a ne samo elite jedne sredine i da učešće masa u kulturnom životu treba da bude jedan od glavnih ciljeva nacionalne kulturne politike. Ovde se, međutim, suočavamo sa problemom shvatanja kulture i pitanjem šta ona podrazumeva kao i kakva je njena društvena i moralna funkcija. Na sastanku u UNESCO-u data je jedna opšta, opisna definicija: *da kultura ne služi nikakvom cilju niti nekom skupu ciljeva, i da je ona u izvesnom smislu način na koji se svi ciljevi izražavaju i na koji živimo svoj život*. Obično, zaključili su učesnici sastanka, pod kulturom podrazumevamo nešto što se samo po sebi razume.

Ovakav zaključak je suviše uopšten da bi bio neprihvatljiv, ali je isto tako i suviše neodređen i moralno neutralan — da bi mogao da se bez rezerve prihvati. Ako je kulturu teško definisati i ako 257 definicija koje evidentiraju Klakhon i Kreber,¹⁾ nisu prihvatljive, sasvim je moguće definisati njen duh ili ga odrediti »per negotiōnem«. Ovo je jedno od središnjih, čak sudbonosnih pitanja za dalji duhovni i intelektualni razvoj. Jedna od bitnih komponenata kulture je njena humana funkcija. Navećemo primer koji je može biti drastičan, ali koji u savremenom svetu još uvek ima aktuelno značenje: u Trećem Rajhu postojala je intenzivna kulturna aktivnost — izdavane su knjige, potpomagana su i osnivana pozorišta, filmska produkcija je dostigla znatan obim, proširena je mreža muzeja, radio-stаница, galerija. Nacistička vlast se trudila da široki slojevi primaju kulturu i kulturnu produkciju, kontrolisanu i usmerenu, u školama su predmeti iz kulture imali značajno mesto, itd. Ako za karakteristike kulture uzmemmo njen obim i intenzitet, dakle kvantitativna obeležja, onda dolazimo do zaključka da je u Trećem Rajhu postojala znatna kulturna aktivnost. Šta više, za-

¹⁾ A. L. Kroeber and Clyde Kluckhohn — A Critical Review of Concepts and Definitions, Harvard University Press, Cambridge.

ključujemo da je vlada poklanjala veliku pažnju kulturnim delatnostima. Ali ta kultura je bila lišena humanih ciljeva i zato je ona i pored svih spoljnih formalno-kulturnih obeležja poduhu bila antikultura. U sistemu obrazovanja, informisanja i političkog i kulturnog uticanja, ona je imala svoje mesto i kao takva služila zaglupljivanju ljudi i njihovom dehumanizovanju. Ispod žrvnja nacističkog ideološkog mlina ispadali su pismeni i relativno obrazovani ali egocentrični i brutalni, zaglupljeni pojedinci, spremni da se stave u službu mračnih političkih planova.

Opasnosti od dehumanizacije kulture nisu danas prevazidene — moćna sredstva masovnih komunikacija, film, štampa i izdavačka delatnost, razni vidovi kulturne industrije, zatim uticaj političke i kulturne propagande — sve to omogućuje da se svest pojedinca modelira u željenom pravcu, da se ljudima manipuliše, čemu potencijalno može da služi, i u izvesnim slučajevima doista i služi, i kultura. Iz ovoga se vidi da pitanje prava na kulturu *nije samo formalno*, nego da ono obavezno *uključuje i kvalitet tog prava*, tj. kvalitet kulture na koju pojedinac ima prava i koju jedna vlada, država i zajednica treba da mu obezbede. Drugim rečima, to nije pravo *na bilo kakvu kulturu*, nego *na jednu određenu*, razume se ne u smislu stilskih i nacionalnih karakteristika ili formi, nego određenu u smislu *humanog sadržaja*. Takvu kulturu razni autori nazivaju pravom ili autentičnom, kulturom sa humanističkim smislim, ili jednostavno kulturom, podrazumevajući da ovaj termin sva ta svojstva implicira. Koliko, postavlja se pitanje, savremena kulturna produkcija zadovoljava ove zahteve, a kolikojima pretpostavlja interes profita pojedinih grupa i stimulira erzac-kulturu i destimulira autentičnu. Tehnološki razvitak, sve intenzivniji poslednjih decenija, stvorio je šansu za pravu kulturu i njenu difuziju, ali isto tako i za erzac-kulturu. Ovo iskustvo, koje je danas već sa svim očigledno, upozorava da ne postoji automatizam u progresu, tj. da je iluzorno očekivati da tehnički napredak dovede ipso facto i do intenzivnog razvoja jedne humanističke kulture. Ovo pokazuje od kolikog je značaja društveni položaj kulture, tj. činjenica da li se moćna sredstva kulturne produkcije nalaze pod demokratskim uvidom i uticajem jedne sredine, ili su u službi i pod kontrolom pojedinih grupa, političke birokratije i etatističkih struktura. Na sastanku u UNESCO-u ovaj je problem formulisan kao problem »kulturne vlasti«, tj. problem ko, kako i sa kojim ciljevima usmerava kulturni razvoj. Mi smo svedoci jednog daljeg parodoksa koji je sa ovim u bliskoj vezi — da u sredinama koje rado ističu za primer svoje demokratske institucije imamo nedemokratsku kulturnu praksu zato što je ova sfera prepuštena uticaju pojedinih grupa i opterećena raznim oblicima kulturnih monopolija.

Kultura je, dakle, prestala da bude privatna stvar, područje intimnog i ličnog opredeljenja i izbora prema kojoj jedno društvo može da se odnosi neutralno kao što je neutralno, na primer, prema tome da li će pojedinac jednom hobiju pretpostaviti drugi, recimo pretpostaviti ribolov šahu ili planinarenje gajenju golubova. Pošto danas mnogo više nego juče predstavlja uslov ostvarenja pojedinca kao stvaralačke i društvene ličnosti, kultura postaje *javna, socijalizovana sfera*, područje za koje jedno savremeno organizovano društvo ne može da bude nezainteresованo, nego na kome mora da preuzme, kao i u svim drugim sfarama u kojima se manifestuje društveni interes (socijalno osiguranje, fizička i pravna sigurnost građana, saobraćaj, zaštita zemlje, itd.) određene obaveze. Ovo su zaključci koje je savremena kulturologija prihvatala. Međutim, kad se radi o formulisanju ovih obaveza kao i načinima ostvarivanja društvenog uticaja u području kulture — nastaju mnoge dileme.

Ako, na primer, autentična kultura treba da bude podsticana a erzac kultura potiskivana, postavlja se pitanje ko treba da bude arbiter i kakvim metodima ovi ciljevi treba da se ostvaruju. Pritoznaju li se takve ingerencije kakvom organu vlasti ili društvenom forumu, onda lako može da se uspostavi jedna vrsta kontrole koja nije u demokratskom duhu i koja može da bude zloupotrebljena. Poučeni lošim iskustvom, mnogi su zato pre spremni da tolerišu erzac kulturu, nego da prihvate bilo kakav oblik spoljne arbitraže. Ovaj problem je direktno povezan sa pravima čoveka i njihovim ostvarivanjem. U ovom slučaju u vezi sa pravom na kulturu. Jedina alternativa koja može da nas zadovolji je da demokratska svest i razvijeni kritički duh jedne sredine preuzmu ulogu regulatora. To praktično znači da još jedan element koji nije ni čisto materijalne ni čisto političke prirode igra važnu ulogu kod konstituisanja i realizovanja prava na kulturu: *demokratska svest jedne sredine, nivo njenih kulturnih potreba i aspiracija*. Ovo, dalje, pokazuje da je konstituisanje i realizovanje prava na kulturu uslovljeno opštim razvojem sredine a ne samo materijalnim i tehnološkim, tj. da je za njegovu široku primenu neophodno da se stvorи odgovarajuća društvena i kulturna klima koja će da pogoduje razvoju autentičnih kulturnih vrednosti i kulturnog stvaralaštva i utiče na humaniziranje uslova života.

Sledeći faktor koji ima uticaja na karakter tog prava je tradicija. U kakvom ona odnosu treba da bude prema savremenim kulturnim tokovima je pitanje koje u naše vreme ne gubi u aktualnosti. Da li taj odnos treba da bude pre svega izraz jedne psihološke defanzive i kulturne samoodbrane, ili treba da označava neku vrstu stvaralačkog kontinuiteta, ali kakvog? Da li lokalne tradicije uslovjavaju savremeni kulturni

---

razvoj, što predstavlja praktičnu dilemu od značaja za konstituisanje i realizovanje prava na kuljuru, ili te lokalne tradicije takav razvoj usporavaju ako ne i sprečavaju, ohrabrujući provincijski duh i mentalitet. Nekritički odnos prema tradiciji ima za posledicu pasivnost, kultura prestaje da označava stvaralačke procese i postaje mitologija u kojoj se konzerviraju izvesna duhovna stanja i stvara psihološki otpor svim inovacijama. Nasuprot tome, stvaralački odnos prema tradiciji podrazumeva stalno ponovno interpretiranje prošlosti i obnovu kreativnog duha. Međutim, s druge strane, kulturna tradicija ima i jednu funkciju koja danas, u vreme znatnog intenziviranja kulturnog saobraćaja, izgleda manje sporna. Ona predstavlja barijeru koja može da parališe uticaje iz tehnološki razvijenih zemalja sa obimnim kulturnim produkcijama bez većeg humanog značaja i veoma ekspanzivnog karaktera. Ona se suprotstavlja kulturnom neokolonijalizmu koji posebno ugrožava nerazvijene zemlje u kojima nacionalna kulturna svest nije razvijena. Kulturni izolacionizam i zatvaranje prema svetskim uticajima nisu metodi koji vode preovladavanju ovih opasnosti. Jedina formula koja dolazi u obzir je podsticanje i intenziviranje unutrašnjeg kulturnog razvoja. U današnjem svetu, podeljenom raznim političkim i kulturnim granicama i uz postojanje vrlo razvijenih zemalja, s jedne, i veoma zaostalih, s druge strane, jednosmerna kulturna strujanja su vrlo izrazita. U tom i takvom svetu veliki deo stanovništva lišen je svake kulture i pravo na kulturu u ovom kontekstu označava u svom širem značenju isto tako i pravo na nacionalni kulturni identitet, pravo na sopstveni kulturni izraz i doprinos.

Dalju prepreku ostvarivanju prava na kulturu predstavlja postojanje kulturnog provincializma. Ovde se ne misli samo na provincializam u kulturno psihološkom smislu, na kvalitativne karakteristike kulture u jednoj lokalnoj sredini, nego i na vrlo duboke razlike u praktičnim mogućnostima ljudi da participiraju u kulturnom životu. Ovo je problem lokacija kulturnih i umetničkih ustanova i velikih teritorijalnih disproporcija. Sinonimi za istu pojavu, posmatranu sa drugog pola, su kulturni metropolizam i centralizam. Ma kako bili proglašeni principi jedne kulturne politike i ma koliko da se u njima insistira na pravima na kulturu, nasleđena situacija je takva da stanovnik Provanse, na primer, ima praktično mnogo manje realnih šansi da se kulturno razvija, od građanina Pariza u kome je koncentrisan veliki broj kulturnih i umetničkih ustanova. Isto se može reći za jednog stanovnika u južnoj Srbiji ili na Kosovu u odnosu na stanovnika Beograda. To je jedan oblik neravnopravnosti koja, može biti, manje pada u oči nego koja druga, ali koja ipak postoji i čiji negativan značaj postaje sve veći. Demokratskom

---

pravu na kulturu daleko više odgovara kulturni policentrizam, nego kulturni monocentrizam. Poznati su istorijski razlozi koji su izazvali ove razlike — stvaranje nacije u XVIII i XIX veku i formiranje u tom procesu nacionalnih kulturnih ustanova u centru zemlje, što je sve odgovaralo nekadašnjim potrebama. Sada je taj monocentrizam anahroničan, on čak predstavlja prepreku demokratizaciji kulture i ostvarivanju prava na kulturu.

Dokle god dete koje živi u centru po slučajnom faktoru rođenja ima značajne prednosti u obrazovanju i u šansama za kulturni razvoj nad svojim vršnjacima na selu i manjim mestima u unutrašnjosti, postojaće jedna nedemokratska kulturna situacija. A to još i nije sve, ovaj monocentrizam ili kulturni metropolizam podrazumeva u isto vreme i oblike odlučivanja i upravljanja, programiranja i praktičnog kulturnog delovanja koji isključuje uticaj šireg kruga. Decentralizacija kao antiteza ovoj situaciji podrazumeva, dakle, ako se misli na kulturu ne samo stvaranje kulturnih institucija i u unutrašnjosti, što bi predstavljalo uprošćavanje problema, nego i decentralizaciju odlučivanja, široki demokratski način donošenja zaključaka kad je u pitanju kulturni razvoj. Kulturne i umetničke institucije mogu i dalje u pretežnoj većini ostati u centrima — nije samo stvar u njihovoj lokaciji, ono što se traži to je radikalna promena njihovog metoda rada, njihova znatno veća pokretljivost i otvaranje prema širokoj publici.

Bacimo li pogled na geografsku kulturnu kartu — zapazićemo zone, dosta prostrane, u kojima nema pozorišta ni galerija, zatim one u kojima je mreža bioskopa nerazvijena, dalje, zone u kojima nema redovnog muzičkog života ni koncertata. To praktično znači da neke materijalne pretpostavke za ostvarenje prava na kulturu još nisu stvorene, iako je došlo do značajne psihološke promene koja se ogleda u činjenici da »kulturna provincija« odbija da i dalje ostaje provincija i da sve više ističe svoja prava na kulturu. Svejedno šta je izazvalo ovo buđenje, kao raspoloženje ovo nepristajanje da se bude na repu stvari postoji i čak uzima sve više maha. Za ilustraciju navedemo nekoliko primera iz SR Srbije u skorašnje vreme. Velika likovna manifestacija u Beogradu, Trijenal, imala je pre dve godine, za dva meseca koliko je trajala, sedam hiljada posetilaca. Karavan slikara koji je prošle godine obišao dvadeset opština na teritoriji Međurepubličke kulturno prosvetne zajednice, područje koje u privrednom pogledu spada u zaostala, imao je za dvadeset dana sedamdeset hiljada posetilaca! U poslednjim godinama podignuto je, ili je u izgradnji, više domova kulture u unutrašnjosti nego u čitavoj deceniji pre toga. Ove se činjenice poklapaju sa periodom decentralizacije zbog

---

čega je ovu koincidenciju teško nazvati slučajnom. U okviru ovogodišnje akcije »Mesec dana knjige« opštine su u SR Srbiji izdvojile iz svojih sredstava dvesta miliona za nabavku knjiga a isto toliko su udruženo dali Kulturno prosvetna zajednica Srbije i izdavači. To je trista hiljada knjiga koje su vanrednim putem, ne računajući redovnu dopunu fondova, ušli u biblioteke. Ono što skreće pažnju u ovim primerima nije toliko kvalitet koliko jedan novi psihološki momenat: spremnost da se sredstva odvoje za kulturu ponekad i uz znatna odricanja.

Očigledno je da su ovo pozitivne posledice decentralizacije čije su najvažnije prednosti došle do izražaja u domenu demokratskog odlučivanja u kome je došlo do oslobođanja mnogih inicijativa. Radne organizacije su odvojile u Novoj Varoši nekoliko stotina miliona za moderan dom kulture a isto tako i poljoprivredno dobro Panonija kao i radne organizacije u opštini Malo Crniće ili rudari u Boru. Tako pravo na kulturu dopunjuje i pravo na odlučivanje u stvarima koje se tiču kulturnog razvoja. To bi moglo da dâ nove impulse integrisanju kulture i društva i prevazilaženju podvojenosti koju je ostavilo za sobom etatski tutorstvo koje degradira kulturu i tretira je kao sektor, slabeći njene žive veze sa društvenim i privrednim kretanjima. Svi ovi primeri imaju jasan smisao, oni nas upućuju na zaključak da je pravo na kulturu komplementarno pravo na odlučivanje u kulturi, tj. da su to dva nerazdvojna i organski povezana prava i da je pravo bez drugog nepotpuno.

Najzad, postoji još jedan aspekt koji takođe ne možemo da gubimo iz vida. Prava čoveka čiji su sastavni deo prava na kulturu i obrazovanje nisu nezavisna, ona pretpostavljaju izvesne vrednosti kao što su sloboda, jednakost, demokratija. Ta prava, dakle, imaju svoj društveno ekonomski kontekst. Postavlja se pitanje da li, i u kojoj meri, pojedine kulture prihvataju ove vrednosti zbog čega dilema šta podrazumevati pod kulturom postaje ponovo aktuelna. Svet u kome živimo doživljava duboke preobražaje — tradicionalne kulture ugrožava standardizacija koja preti da iskoreni i neke nacionalne karakteristike. Predstavnici nerazvijenih zemalja izneli su dileme u kojima se nalaze njihove zemlje: da bi se u njima pravo pojedinca na kulturu i obrazovanje učinilo u perspektivi realnim potrebna je duboka transformacija svih sfera života kao i transformacija materijalne baze, što podrazumeva razvoj industrije, saobraćaja itd. Međutim, ta ista transformacija razara osnove tradicionalne kulture i otvara put kulturnom neokolonializmu. Pravo na kulturu u ovom slučaju je u tesnoj vezi sa pravom postojećih kultura na opsta-

---

nak i samostalnu egzistenciju. To je za mnoge zemlje apstraktan problem; međutim, za nerazvijene on je akutan — opasnost od gubljenja sopstvenih kulturnih karakteristika je sasvim realna.

Pravo kultura u ovom slučaju označava pravo jednog naroda da neguje i razvija svoj kulturni izraz i potencijal, dok pravo na kulturu ima u vidu pojedinaca i uslove za njegov razvoj. Praveći ovu distinkciju neki učesnici sastanka koji je organizovao UNESCO zastupali su mišljenje da sve kulture imaju svoje sopstvene vrednosti tako da zaslужuju da budu očuvane, pri čemu mora da se izbegava svako mešanje i uticaj spolja. Drugi su, nasuprot tome, izneli mišljenje da su izvesna stanja u kulturi nerazvijenih zemalja toliko anahronična da je dalji progres moguć samo uz radikalni raskid sa prošlošću. Ove razlike u shvatanjima izražavaju ne samo dileme kulturnog razvoja u ovim sredinama, nego i šire probleme opšte razvojne orientacije.

Pokušali smo da opišemo genezu jednog prava koje je odnedavno postalo aktuelno i koje se sve više tretira kao element prava čoveka. Ono je priznato u više poglavljia Opšte deklaracije o pravima čoveka iz 1948. godine. »Svaki čovek kao član društva...« kaže se u čl. 22. Deklaracije, »opravdano očekuje da budu zadovoljena njegova ekonomска, socijalna i kulturna prava neophodna za njegovo dostojanstvo i za slobodni razvitak njegove ličnosti«. U članu 27. govori se o pravu na učestvovanje u naučnom napretku i blagodetima koje iz njega proističu, pri čemu se nauka tretira kao sastavni deo kulture. U ovim članovima ispoljavaju se težnje dvadesetog veka da se čovečanstvo definiše kao zajednica svih ljudi i da se svakom prizna pravo da stvara i da učestvuje u primanju stvaralaštva drugih, pravo da daje i pravo da prima. Ovu promenu, koja označava proširenje građanskog koncepta prava čoveka, izazvao je porast industrijalizacije. Jedna od neposrednih posledica je porast slobodnog vremena koje je uverilo ljude da im nisu potrebna samo materijalna dobra, nego i stvaralačka aktivnost.

Tako je nastao novi humanizam koji se inspiriše težnjom da se ostvarenja u oblasti kulture usklade sa tehničkim napretkom, tj. da opšti napredak savremenog sveta bude harmoničan i da uz materijalni progres i progres nauke i tehnologije označava takođe i kulturno napredovanje. Definicije kao što su »pravo« i »kulturna« suviše su opšte; ipak dovoljno je ako se kaže »da se kultura nalazi u samom središtu ideje o čovečanstvu i da bez nje ne može postojati nikakvo pravo, jer je ona jezgro iz kojeg se rađa sve ostalo.« Jer kultura čini sastavni deo čovekovog bića, ona je, kako navodi Luidi Nono, smisao svih aktivnosti, koncept i filozofija življenja.

Pravo na kulturu u našim uslovima dobija jednu novu interpretaciju. Ono je postalo neophodnost koju potvrđuje i naglašava samoupravni razvoj. Pretpostavka je da pojedinac koji sve više postaje subjekt političke akcije isti takav odnos treba da ostvari i u kulturi. To su organski vezani procesi u čijem centru je ličnost samoupravljača od koga se traži da ima razvijenu kritičku svest i stvaralački odnos kako u politici cdiučivanja tako i u drugim sfarama života. Programski i politički dokumenti kod nas prihvataju i naglašavaju to pravo, formulujući nov društveni odnos prema kulturi. Kod nas, dakle, ne samo da ne postoje prepreke u opštoj političkoj klimi i praksi da se konstituiše pravo na kulturu, nego obrnuto — društvena svest i samoupravni odnosi stalno zahtevaju da se u pretpostavke demokratskog razvitka uključi i ovo pravo.

Ali i pored toga nailazimo u praksi na primere ograničavanja ovog prava. To se dešava kad, recimo, u pojedinim sredinama i radnim organizacijama od uticajnih i odgovornih pojedinaca i njihovog afiniteta prema kulturnom radu ili odustrova takvog afiniteta zavisi da li će biti kulturnih inicijativa ili ne. To je jedna nedemokratska situacija, jer se ovde radi o jednom pravu koje je objektivno priznala i usvojila samoupravna zajednica i koje niko ne može da poništava po svojoj volji. Ne može se zato ostaviti slučajnosti niti dozvoliti pojedincima, radnoj organizaciji ili lokalnim vlastima, da se prema tom pravu socijalističkog građanina odnose kao prema nečemu što nikoga ne obavezuje i gde je moguće zauzimati subjektivistički stav na osnovu ličnih preferencija. I pored toga što imamo programske dokumente koji precizno definišu pravo na kulturu, to pravo u praksi još nije prihvачeno kao obaveza u toj meri da se sve sredine i radne organizacije odnose prema njemu kao prema jednom svom zadatku. Ono što društveni i kulturni radnici moraju da postignu, to je da objasne i pokažu da je pravo na kulturu *pravo koje izvire iz demokratske suštine naše sredine i njene socijalističke orientacije*, i da otuda odnos prema kulturi ne može da bude akt milosti ili stvar individualnog nađenja. Ovo pravo je građanima priznato i ono predstavlja obavezu organa vlasti, političkih i drugih organizacija kao i samoupravnih tela. Dakle kad se govori o realnim uslovima za ostvarenje ovog prava, jedna od važnih pretpostavki jeste da shvatanje o kulturi kao pravu, s jedne strane, i obavezi, s druge, prodre i bude usvojeno u svim sredinama.

Drugi oblik ograničavanja ovog prava je institucionalnog karaktera. Neke kulturne ustanove rade na konzervativan način, sa zastarem metodama. U njima se ponekad neguje zatvorena psihologija i esnafski pogled na stvari koji sužava kulturnu problematiku. To je delimično

---

posledica kulturnog autarkizma, odsustva programske i akcione povezanosti. To posredno utiče na ograničavanje prava na kulturu i sužavanje već datih materijalnih i društvenih mogućnosti da se to pravo ostvaruje. Istišući u prvi plan radne efekte, samoupravljanje vrši pritisak na kulturne ustanove da se obraćaju širokoj publici kao i da se međusobno povezuju i primeњuju u svom radu savremenije metode. Na taj način se samoupravljanje kao princip usaglašava sa pravom na kulturu, ono ne samo da ne osporava ovo pravo, nego ga sa svoje strane afirmiše.

Svako vreme, svaka epoha i sredina imaju svoju interpretaciju kulture. Kad je reč o samoupravljanju, taj pojam mora da se definise na način koji odgovara planovima naše sredine kao i njenim specifičnostima. Baš tu, u koncipovanju i praktičnom interpretiranju pojma kulture leže koreni izvesnih ograničenja. Tako ćemo raspravljajući o pravima na kulturu i mogućnostima njihovog realizovanja morati da analiziramo i birokratski koncept kulture čija je osnovna karakteristika shvaćanje kulture kao sektora i kao zbira institucija, pri čemu se kultura ekskomunicira iz političkih i društvenih tokova. Nasuprot tome, samoupravni koncept vraća kulturu totalitetu društva i čoveka, on obogaćuje pojam kulture, jer obuhvata sve humane uslove života. Kao takav, on ponovo uspostavlja dijalektičko jedinstvo kulture i života i predstavlja negaciju rutinskog, birokratskog poimanja kulture. Istočnja pokazuje da kad god je jedna politika uspevala da sterilizira društvenu funkciju kulture, koja podrazumeva kreativni i kritički odnos prema životu, stalno preispitivanje i unapređivanje njegovih vrednosti, prevazilaženje ograničenja i nesloboda — da je to uvek postizala na taj način što je kulturu, onu živu, koja inspiriše i pokreće, isključivala iz života. Da bi je »pacificirala« ona je akademizirala i pretvarala u sektor. Pošto se naš društveni razvoj ostvaruje na premisama opšte negacije birokratizma, on se u oblasti kulture ostvaruje i kao negacija birokratskog koncepta kulture. Ova negacija u isto vreme označava i negaciju i prevazištenje birokratskog ograničavanja prava na kulturu, jer čak i kad deklarativno to pravo naglašava, birokratski koncept kulture i birokratska kulturna praksa sužavaju praktične mogućnosti da se to pravo socijalističkog građanina realizuje.